

Иван Џепароски
професор по естетика

Разговараше Тони Димков
Фото Кристиан Панов

Убавината на патувањето, независно дали станува збор за патување на духот или на телото, да се преточи во поетски запис е доблест на книжевните творци. Независно дали креацијата е поттикната од обичен воз, железничка станица и градска улица или, пак, од ремек-делата на Рембрант, Микеланджело Буонароти и на Ван Гог, најважно е што ќе забележи „внатрешното око“. Особено ако истото око со години е „тренирано“ да ја истражува естетиката на возвишеното. Таков е случајот со Иван Џепароски, поет, филозоф и естетичар, кој веќе дваесет години е професор по предметите Естетика и Филозофија на културата на Филозофскиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Иако тео-

За жал, многумина го кријат своето незнаење за вкусот и за убавината со изветвената и погрешно протолкуваната фраза за различноста на вкусовите

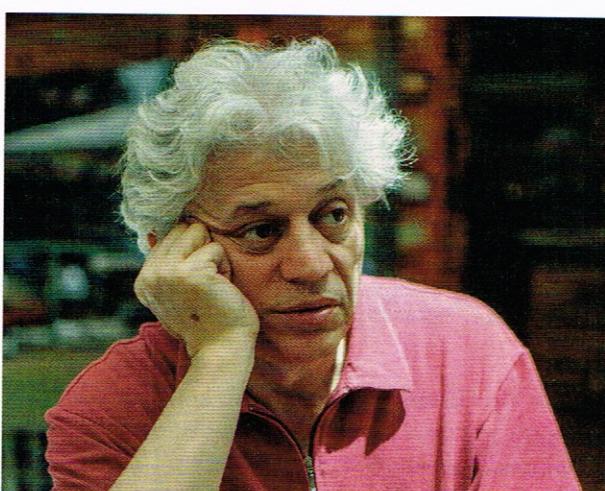
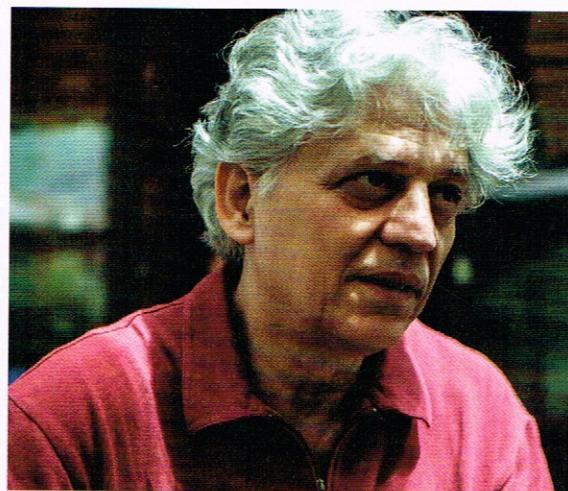
риските книги од областа на естетиката се негова главна преокупација, повремено знае да изненади со стихови спакувани по теркот на неговите естетички визии.

■ **Минатата седмица беше промовирана Вашата трета поетска збирка со наслов „Грабнувањето на Европа“. На некој начин тоа беше ексклузивен настан за читателската публика, бидејќи Вие ретко ги промовирате своите книги. Дали, можеби, не Ви се допаѓа концептот на таквите промоции?**

■ Од поодамна ми е јасно, и од гледна точка на теоријата и од аспект на практиката, дека живееме во време на постоја-

ни и бескрајни промотивни активности од секаков вид. Денес, нужно, сè мора да се промовира, за да може да се продаде или за да може да се создаде лажна слика за вредноста на промовираното. Станавме, цивилизациски, култура на инстант-вредности што мора веднаш да се промовираат, зашто вистинските вредности не се само по себе препознатливи. Мојот отпор кон постојаните самопромоции во сите сфери, а најмногу во политиката, на што не остана имуна ниту литературата, се состои токму во свесниот избор да не станувам дел од тој и таков свет на самопромовирани божества и полубожества.

ВО ПЕРИОДОТ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА И НА МАС-ПРОИЗВОДСТВОТО, ЕСТЕТИКАТА ТРЕБА ДА ФУНКЦИОНИРА КАКО СВОЕВИДЕН „ПРОТИВОТРОВ“

Станавме култура на инстант- вредности

Патувањето со трансевропскиот поетски експрес пред дваесет години беше инспирација за Иван Џепароски да ги напише стиховите за збирката „Грабнувањето на Европа“. Во разговорот со него прашањата не беа поттикнати од инспирација, туку од желба за спознавање на хоризонтите на естетичката мисла

■ Кои се причините што поминаа речиси дваесет години од Вашата претходна поетска збирка?

■ По напишани и објавени дваесетина книги, за првпат промовирав своја книга, и тоа поетска, и затоа признавам – имав и троја креативна трема на промоцијата. Особено зашто во публиката беа и најголемиот дел од најзначајните македонски поети и критичари, академици и професори, носители на огромен број награди за поезија и критика во земјава и во светски рамки. Згора на тоа, во публиката беше и академик Георги Старделов, врвен познавач на македонската поезија, професор од кого учев за естетиката и за книжевната критика и кому му бев и асистент, а беа присутни и повеќе историчари и теоретичари на книжевноста, затоа при една ваква елитна публика на автори и познавачи на поезијата, навистина, беше не само чест, туку и одговорност да се настапи. Поради нив, како и поради сите

други почитувачи на поезијата присутни на промоцијата, верувам дека не погрешив щто се согласив таа, сепак, да се случи. А во однос на прашањето зошто толку ретко објавувам поетски книги, можам да одговорам во духот и со помош на полската поетеса-нобеловка Вислава Шимборска (позната по малиот број објавени песни – во текот на целиот живот сè на сè нешто повеќе од 200 песни), која на слично прашање одговорила: „Зашто дома имам канта за отпадоци!“ Јас само би додал во ист стил: „Зашто на компјутерот имам Recycle Bin!“

■ За која Европа и за какво грабнување станува збор во Вашата стихозбирка?

■ Станува збор за митското грабнување на феникиската принцеза Европа од Зевс, грабнување кое веќе го имаат описано многумина поети – меѓу нив Овидиј во „Метаморфозите“ е најзначајниот од дамнешните времиња, а во доменот на уметностите,

секако, треба да се спомнат и визуелните претстави на „Грабнувањето на Европа“ во сликарството на Рембрант и на Рубенс, како и на огромен број сликари и скулптори кои ја тематизираат оваа митска слика врзана непосредно за крштавањето на нашиот континент. Оттаму, стиховите во мојата книга, географски, непосредно се однесуваат на бидувањето составен дел од континентот Европа, а антрополошки и историски, за бидувањето Европеец, при што на Балканот, па и кај нас, го имаме непријатното чувство дека нашето европејство постојано треба да го докажуваме.

■ Колку патувањето, движењето, протокот на луѓе и на идеи може да го облагороди човекот? Наспроти затворените транзициски кругови кои или се повторуваат, или не нудат никаков излез.

■ Најголемиот дел од песните во книгата се поврзани со моите физички и духовни патувања низ континентот Европа. Всушност, и идејата за книгата се зароди на едно такво патување врзано за почетокот на милениумот. Песните од неколку циклуси во книгата се резултат на патувањето со воз, како претставник на Македонија, во рамките на европската книжевна манифестија „Литературен експрес Европа 2000“, која траеше 46 дена во јуни и во јули 2000 година, а на која учествуваа претставници на сите европски држави кои патуваа со воз од Лисабон до Москва и потој назад кон Берлин, имајќи книжевни настапи во Лисабон, Мадрид, Бордо, Париз, Лил, Брисел, Дортмунд, Хановер, Малборк, Калининград, Вилнус, Рига, Талин, Санкт Петербург, Минск, Москва, Варшава и Берлин. Тие патувања, како и патувањата во последнава деценија не само што ме облагородија, туку и ми ја дадоа радоста од враќањето во мојата Итака, моето Скопје и мојата Македонија.

■ Во своите 12 објавени филозофски дела пишувавте за митовите, системите, уметноста, сакралното, за убавото... Колку возвишеното трпи редефинирање во различни историски рамки?

■ Возвишеното, како критички и како естетички поим, во секојдневната комуникација се определува во смисла на нешто високо, воздигнато, достоинствено, благородно, духовно и морално позитивно. Возвишеното е она што е отаде сите споредби, што е абсолютно големо, било математички во термините на неограничена големина, било динамички во термините на неограничена мок. Ова е стандардното изведување на категоријата возвишено онака како што се определува во филозофијата на Иманuel Кант. Од друга страна, современиот пристап кон возвишеното, оној на францускиот постмодернист Жан Франсоа Лиотар (1924-1998) укажува дека постмодерното уметничко дело, во духот на естетиката на возвишеното, не внесува во „диспропорцијата“ што постои меѓу самото уметничко дело и нашата (не)можност ➤

НА БАЛКАНОТ, ПА И КАЈ НАС, ГО ИМАМЕ НЕПРИЈАТНОТО ЧУВСТВО ДЕКА НАШЕТО ЕВРОПЕЈСТВО ТРЕБА ПОСТОЈАНО ДА ГО ДОКАЖУВАМЕ

**Мојот отпор
кон постојаните
самопромоции во сите
сфери, а најмногу во
политиката, се состои
токму во свесниот
избор да не станувам
дел од тој и таков свет
на самопромовирани
божества и
полубожества**

него да си го претставиме и протолкуваме. А дека возвишениот и денес е во теориска мода ни говори и толкувањето на францускиот филозоф и естетичар Жан Лук Нанси, кој во 1993 година изјави: „возвишениот е во мода“, за потен веднаш да даде дека „така мода е мошне стара“, стара повеќе од дваесет векови.

■ Како естетиката го толкува моментот на масовно производство?

■ Во периодот на глобализацијата и на мас-производството, естетиката треба да функционира како своевиден „противоречје“. Таа треба постојано да толкува и да појаснува, правејќи го скриеното видливо. На тој план може да се зборува за едно Јанусово лице на глобализацијата и на масовното производство. Овие Јанусови лица се заемно поврзани и условени на комплексен начин, но она што нив ги поврзува е нивната предоминантно англоамериканска заснованост и дисеминација. Во една ваква состојба естетиката, како наука, одлично се снаоѓа, бидејќи нејзината филозофска основа ѝ овозможува критички да пристапи и толкува кон уметничката и кон квазиуметничката стварност. Но, колку овие пристапи и толкување имаат реална моќ нешто да сменат во стварноста е сосема друго прашање!

■ Во уметничка смисла често се наглавува дека не се расправа за вкусовите. Дали навистина е така?

■ Напротив, за вкусовите треба постојано да се расправа, зашто само така ќе може да се утврди доминантниот вкус на една епоха и тој ќе може успешно да се следи и применува во новосоздадените дела. Постојат, значи, добар и лош вкус, па затоа со причина се расправаме за вкусовите. Ова е чекор потату од схоластичката сентенција „за вкусовите не треба да се расправа“ (*de gustibus non est disputandum*), зашто таа доведува до краен релативизам, а со мож-

носта да можеме да расправаме за вкусовите, всушност, се претпоставува постоењето на некое чувство со чија помош единката е во состојба да ја дофати совершеноста на убавината која постои и во природата и во уметноста. А кој нема вакво чувство и кој не е достаточен образован, тој ќе суди погрешно, ќе има лош и расипан вкус. За жал, кај нас, многумина го кријат своето незнание за вкусот и за убавината со изветвената и погрешно протолкуваната фраза за различноста на вкусовите.

■ Од друга страна, колку дефинициите за кичот се менуваат низ времето? Постои ли единствена дефиниција што кажува што е кич, а што не е, и од што зависи таа?

■ Разбирањето и толкувањето на речиси сите критички и теориски поими се подложени на постојани промени. Ова се однесува и на кичот, зашто и таму, не само што владеат субјективизмот и релативизмот во толкувањето – што произлегуваат и од излезната позиција, но и од знаењата на толкувачот, туку, историски, нештата под влијание и на новата мас-култура се менуваат. Се разбира, кичот многу зависи од контекстот, зашто еден ист предмет во различни простори и во различни времиња може да се доживее и како кич, но и како предмет со определена употребна или естетска вредност. Но, мене ми се чини дека некои објективни вредности и одредби врзани за кичот и денес се неприосновени. Ако тргнеме од една прекрасна одредба на кичот на францускиот естетичар Абрахам Мол која едноставно укажува: „Кичот се мери според степенот на баналноста на асоцијациите што тој ги буди“, тогаш нештата се сосема јасни. Колку што е побанална асоцијацијата, толку станува збор за поголем кич-објект. Пластичната гондола што како украс на витрина асоцира на вистинската гондола од Венеција не може, а да не биде

кич-објект. Ова, по аналогија, важи и за некои примери на кич-објекти од нашето непосредно опкружување!

■ Освен во политичките дебати, се јавува чувство дека авторите и рецензентите на уметничките дела многу малку или воопшто не ги коментираат уметничките вредности на делата, како да не постои критичка рефлексија на актуелните случајувања. Што би можело да биде причина за таквиот однос?

■ Има многу причини, но најважната, мислијам, е во реално заснованото сфаќање на оние што знаат и што се компетентни да знаат, дека нивното знаење воопшто или, пак, многу малку се почитува. Згора на тоа, многу релевантно засновани и исказани стручни согледби (надвор од каква и да е партишка или идеолошка пристрасност) воопшто немаат влијание врз какво и да е преиспитување на зацртаните и замислените планови. Оттаму, се чини дека е на показ една самобендисана естетика во која естетското е на втор план, а политичкото и идеолошкото се примарни. Инаку, како поинаку да се разбере инсистирањето, и покрај сите добронамерни укажувања, кич-гусарските бродови-кафеани на Вардар, сепак, засекогаш да се закотват во плитките води на реката и тоа, крајно дегутантно, заедно со виртуелната пляжа-кафеана, и тоа пред Музејот на револуционерната борба...

■ Имајќи го предвид Вашето искуство како уредник на Редакцијата за култура во МТВ, дали се потребни повеќе емисии за култура во програмите на денешните електронски медиуми? Што тие би значеле за созревањето на естетските вредности кај гледачите (наспроти турски, шпански, индиски... серии)?

■ За жал, кај нас електронските медиуми не ја исполнуваат својата функција да создаваат и да промовираат вистински вредности и во однос на младите и, воопшто, во однос на својата многубројна публика. Македонската телевизија одамна нема во доволен обем емисии од училишната, образовната, културната или, пак, документарната програма, а за играната програма и да не зборуваме. Доминираат информативно-политичките програми кои, главно, се продуцираат во живо од ТВ-студијата, па така телевизијата како сè повеќе да станува радиопрограма што се дополнува со спортски преноси и сапунски серијали од сите видови. Кај приватните телевизии, со мали исклучоци, состојбата е уште по-катастрофална, така што воопшто не е за чудење трансформацијата што се случи последните две децении на ниво на рецепција на културните вредности. Бербери и неуки водители, за кои барок е исто што и опстанок и квантен скок во иднината, го оформуваат јавното мислење во рамките на културата и на уметноста, а вистинските вредности остануваат премолчани или неодбележани.